

Tiina Linnove
Taru Kivijärvi

Strukturoitu ryhmätoimintamalli päivähoidon henkilökunnan osaamisen ja jaksamisen tukemiseksi

Kasvu ja kasvatus-ryhmän (Kaskas) tavoitteena on tukea päivähoidon työntekijöitä, jotta he saavat työkaluja lasten toiminnan ja tunteiden säätelyyn ryhmässä sekä yhteistyöhön haastavan lapsen vanhempien kanssa. Tavoitteeseen pyritään pohtimalla omaa tapaa olla vuorovaikutuksessa haastavan lapsen ja hänen perheensä kanssa. Ryhmätapaamisissa käsitellään vanhempien ja työntekijöiden kasvatusyhteistyötä, haastavan lapsen ohjaamista osana lapsiryhmää sekä omaa ammatillista kasvua. Näihin teemoihin syvennytään keskustelun, eri materiaalien, välitehtävien ja harjoitusten avulla.

Asiasanat: haastavasti käyttäytyvä lapsi, ryhmätoimintamalli, päivähoidon henkilöstö, vuorovaikutus

Päivähoidon henkilökunta kohtaa työssään haastavasti käyttäytyviä lapsia ja heidän vanhempiaan. Yleinen kokemus on, että ammatillinen koulutus ei suojaa kielteisiksi koetuilta tunteilta, joita lapsen haastava käytös voi herättää aikuisessa. Keinottomuus ja riittämättömyys ovat

aikuisten tuntemuksia niin päivähoidossa kuin perheessäkkin ja seurauksena voi olla kielteisen vuorovaikutuksen noidankehä, jossa sekä kasvattaja että lapsi kokevat epäonnistuvansa. Tämä vie voimia aikuiselta ja saattaa aiheuttaa lapsen tunne-elämään ja sosiaaliseen toimintaan vaikeuksia, jotka ovat erityinen riski kehitykselle.

Päivähoidon henkilökunnan tueksi on Jyväskylässä kehitetty konsultatiivinen, koulutuksellinen ja työnohjauksellinen Kasvu ja kasvatus-ryhmätoimintamalli (Kaskas), jossa tavoitteena on löytää haastavasti käyttäytyvän lapsen kanssa myönteisiä vuorovaikutuksen ja ohjauksen keinoja päivähoidon arkeen. Ryhmän rakenne ja teemat pohjautuvat osittain Perhekoulun (Sandberg, Santanen, Jansson, Lauhaluoma & Rinne, 2004) ja Vanhempana vahvemmaksi-ryhmien (Tasola & Lajunen, 1997) tausta-ajatuksiin.

Perhekoulu- ja Vanhempana vahvemmaksi-ryhmät on suunnattu keskitymisvaikeuksista kärsivien, levottomien ja ylivilkkaiden lasten vanhemmille. Ne soveltuvat vanhemmille, jotka tuntevat olevansa keinottomia ja voimattomia aset-

tamaan lapsilleen rajoja ja kokevat perheen vuorovaikutuksen muodostuneen kielteiseksi. Tavoitteena on auttaa vanhempia katkaisemaan kielteinen vuorovaikutuskehä ja tukea myönteisen vuorovaikutussuhteen muodostumista. Perhekoulussa on myös lasten ryhmä. Ryhmämallit on kehitetty yhteistyössä Jyväskylän yliopiston ja Niilo Mäki Instituutin kanssa. Vanhempien ryhmistä saatujen hyvien kokemusten pohjalta voidaan olettaa, että samanlaisista ryhmistä olisi hyötyä myös ammatikseen lasten kanssa työskenteleville aikuisille. Tässä kuvataan Kaskas -toiminnan perusperiaatteet sekä käytännön toteutus pääpiirteissään.

HAASTAVASTI KÄYTTÄYTYVÄN LAPSEN KOHTAAMINEN PÄIVÄHOIDOSSA

Päivähoitoryhmissä on eri syistä ja eri tavoin haastavasti käyttäytyviä lapsia. Pulmallista käyttäytymistä voi esiintyä monien kehityksellisten ongelmien yhteydessä. Kaskas-ryhmässä käytetään termiä haastavasti käyttäytyvä lapsi kuvaamaan lapsia, joilla on moninaisia käyttäytymisen ja vuorovaikutuksen ongelmia riippumatta niiden syistä tai diagnoosista. Kasvatuksen ammattilaisten tulee olla tietoisia lapsen käyttäytymiseen vaikuttavista tekijöistä, jotta lapsi saa tarkoituksenmukaista, hänelle sopivaa ohjausta. Työntekijän oma suhtautuminen vaikuttaa lapsen käyttäytymiseen ja sen vuoksi on tärkeää, että työntekijä tunnistaa oman vuorovaikutuksensa tavat. Vuorovaikutustilanteiden analysointi yhdessä kollegoiden kanssa voi auttaa työssä ja vapauttaa mahdollisista epäonnistumisen ja syyllisyyden tunteista. Kaskas-ryhmässä pyritään vahvistamaan osallistujan itsetuntemusta, etsimään omaan työhön uusia näkökulmia sekä työstämään

tunteita ja ajatuksia, joita haastavasti käyttäytyvien lasten kohtaaminen herättää työntekijöissä ja yhteisössä.

TAVOITTEENA TOIMIVA YHTEISTYÖ JA MYÖNTEINEN VUOROVAIKUTUS

Päivähoidon vuorovaikutussuhteet ovat keskeisiä haastavan lapsen tukemisen ja henkilökunnan hyvinvoinnin kannalta ja sen vuoksi näitä teemoja käsitellään Kaskas-ryhmässä. Tarkastelun kohteena ovat kolme keskeistä yhteistyö- ja vuorovaikutussuhdetta: työyhteisön sisäinen vuorovaikutus ja kyky toimia yhteisten tavoitteiden mukaisesti, työntekijöiden ja vanhempien välinen vuorovaikutus sekä työntekijöiden ja lapsen välinen vuorovaikutus.

Yhteisön osaamisen taso vaikuttaa siihen, miten haastavana yhteisö näkee tukea tarvitsevan lapsen (Heinämäki, 2005). Osaamisella tarkoitetaan tietoja ja taitoja, kuinka toimia erilaisten lasten kanssa ja sitä, osataanko jo aiemmin kertynyttä kokemusta hyödyntää. Työyhteisössä tarvitaan kohtaamisia, joissa päästään keskustelemaan kasvatuksen ja opetuksen kysymyksistä. Työtapoja tulee tarkastella kriittisesti sekä yksilön että yhteisön tasolla. Haastavasti käyttäytyvä lapsi nostaa esiin erilaisia näkemyksiä siitä, mikä on oikea tapa lapsen ohjaamisessa. Työyhteisön keskusteluissa löytyy yhteinen käsitys siitä, mitkä ovat parhaat vaikuttamisen keinot, ja samalla työntekijöiden tietopohja vahvistuu, mikä muuttaa koko yhteisöä – ajattelu muuttuu toiminnaksi. Työntekijän itsereflektointi eli kyky tunnistaa ja arvioida oman toiminnan perusteita, arvoja ja työtapoja tukee muutosprosessia.

Päivähoidon tiimin ja työyhteisön sitoutuminen toimimaan haastavasti käyttäytyvän lapsen kanssa samansuuntaisesti ja johdonmukaisesti on perusta, jolle

työntekijöiden toiminnan tulisi rakentua. Haastavan käyttäytymisen syiden tunteminen luo pohjaa keskustelulle konkreettista työtavoista. Vuorovaikutus haastavasti käyttäytyvän lapsen kanssa vaatii työntekijältä usein ”toisin toimimista”. Se tarkoittaa kasvatussympäristön muokkaamista yksittäisen lapsen tarpeita vastaavaksi sekä vuorovaikutuksen, toiminnan järjestämisen että itsetunnon tukemisen näkökulmasta.

Päivähoidossa lapsi on aina ryhmän jäsen ja siksi Kaskas-ryhmässä on tärkeää vahvistaa työntekijöiden kykyä ohjata ja tukea lasta ryhmätilanteessa. Työtapojen tarkastelussa keskitytään lapsiryhmän toiminnan järjestämiseen niin, että työntekijät pystyvät ohjaamaan myös haastavasti käyttäytyvää lasta. Näitä tapoja ovat esimerkiksi pienryhmätoiminta, ympäristön jäsentäminen eri tavoin sekä siirtymätilanteita helpottavat käytännöt.

Päivähoidon ammattilaisten ja vanhempien yhteistyö lapsen kehityksen tukemisessa ja keskustelu toimintatavoista lapsen ohjaamisessa ovat keskeisiä asioita yhteistyössä silloin, kun lapsi käyttäytyy haastavasti. Kasvatuskumppanuudessa on tärkeää keskinäinen kuuleminen, kunnioittaminen, luottamus ja dialogisuus. Yhteistyön tavoitteena on luoda sekä vanhemmille että työntekijöille uskoa onnistumiseen ja edistymiseen ja lisätä tätä kautta voimavarojen löytymistä. Kaskas-ryhmässä korostetaan voimavara- ja ratkaisukeikeistä otetta. Työskentelytapaan kuuluu tulevaisuuteen suuntautunut ajattelu, jonka ydin on pysyä konkreettisesti tekemisen maailmassa. Etsitään sitä, mikä toimii ja nostetaan se keskiöön, mutta myös huoli on otettava esiin rakentavalla tavalla. Ryhmässä käydään läpi esimerkiksi huolen puheeksi ottamisen peukalosäännöt, tehdään eläytyvän kuuntelun harjoituksia ja pohditaan kohtaamisia vanhempien kanssa tilanneanalyysin avulla.

Laadukkaan varhaiskasvatuksen tärkein kriteeri on aikuisten ja lasten välinen lämmin vuorovaikutus, lapsen arvostaminen yksilönä, myönteisen tuen antaminen ja herkkyyys lapsen reaktioille. Vuorovaikutuksen laadun kriteerejä on vaikea yksityiskohtaisesti määritellä, mutta keskeistä on lasta kunnioittava ja kuunteleva ilmapiiri sekä avoin ja rehellinen kohtaaminen (ks. Kalliala, 2008). Käytännössä tämä ilmenee esimerkiksi siten, että aikuinen tunnistaa herkkää kuuntelemista vaativan tilanteen, ymmärtää näkemänsä merkityksen, tuntee tilanteen tärkeyden, tietää miten ja mitä pitää tehdä ja myös tekee sen (Kalliala, 2008). Vaikka lapset vaikuttavat päiväkodin ilmapiiriin sekä yksilöinä että vertaisryhmänä, niin silti aikuiset ovat avainasemassa vuorovaikutusilmapiirin luomisessa. Siksi on tärkeää, että aikuinen on tietoinen toimintansa ja sen taustalla olevien tunteiden merkityksestä lapsen elämässä.

Jos lapsen häiritsevä käyttäytyminen määritellään yksinomaan lapsen pulmaksi, se johtaa lapseen kohdistuviin toimenpiteisiin. Jos taas käyttäytyminen nähdään lapsen ja aikuisen välisen vuorovaikutuksen ongelmaksi, toimenpiteetkin kohdistuvat tähän suhteeseen. Se, miten aikuiset ymmärtävät lapsen käyttäytymistä ja vuorovaikutusta, vaikuttaa heidän havaintoihinsa ja tulkintoihinsa toiminnasta – ja siten viime kädessä myös heidän toimintaansa lapsen kanssa. Uusien tulkintamallien ja uudelleenmäärittelyn myötä aikuinen voi muuttaa toimintaansa. Kaskas-ryhmän keskeinen tavoite on vaikuttaa lapsen ympäristössä toimivien aikuisten vuorovaikutustapaan ja tuoda käyttöön monenlaisia työtapoja. Toiminnan muutos konkretisoi- tuu ohjauskeinoissa ja leikin ohjaamisen tavoissa.

HYVÄT OHJAUSKEINOT JA LEIKKI MAHDOLLISTAVAT MYÖNTEISEN MUUTOKSEN

Ohjauskeinojen tavoitteena on tukea ja vahvistaa lapsen itsesäätytaitoja ja sen vuoksi erilaiset käyttäytymisen hallinnan menetelmät on nivottava osaksi arjen toimintaa. Ohjauskeinoilla pyritään siihen, että aikuinen löytää lapsen myönteiset puolet ja näin lapsen ja aikuisen välinen vuorovaikutus paranee. Muutos ei synny hetkessä, vaan vaatii tietoa, itsetutkiskelua sekä aivan konkreettisia harjoituksia ja yrityksiä toimia tietoisesti eri tavoin kuin aiemmin. Muutokseen tarvitaan koko kasvattajayhteisö; kaikkien on tiedettävä, mitä tehdään, miksi tehdään, milloin ja kuinka tehdään. Jotta ohjauskeinot toimisivat ja niillä olisi merkitystä, koko tiimin pitää sitoutua niiden käyttämiseen. Vaikka lapsen pulma ei täysin katoa, hänen käyttäytymiseensä ja toimintaansa voidaan kuitenkin ohjauksen keinoin vaikuttaa. Pienryhmätoiminta, työntekijöiden välinen selkeä työnjako ja hyvät käytännön järjestelyt, kuten työvuorot edesauttavat ohjauskeinojen käyttöönottoa. Kaskas-ryhmässä käsitellyt ohjauskeinoja ovat esimerkiksi hyvän huomaaminen lapsesta, palkkiot, jäähy, tehokkaat ohjeet ja käskyt sekä lapsen ohjaaminen valintojen tekemiseen.

Päivähoidossa puhutaan paljon leikin merkityksestä ja tärkeydestä, koska lapsen minä rakentuu vertaisryhmän sosiaalisessa kentässä ja leikillä on myös suuri tunnenerkitys lapselle. Syrjäytyminen sosiaalisesta systeemistä vaikuttaa lapsen emotionaaliseen hyvinvointiin, leikkiin ja oppimiseen. Henkilöstön tärkeimpiä tehtäviä on lapsen leikkiryhmän sosiaalisten suhteiden muovaaminen (Helenius, 1993). Kysymykset siitä, mitä tulisi huomioida ympäristön suunnittelussa, leikkiroolien ehdottamisessa, välineiden tarjoamis-

sa ja aikuisen läsnäolon määrässä ja tavassa ovat keskeisiä. Koska haasteellisesti käyttäytyvän lapsen sosiaaliset taidot ovat usein heikot ja leikkiminen vaikeaa, aikuisen ohjaus ja toiminta on tärkeää. KasKas-ryhmässä keskustellaan siitä, millaista suora ja välillistä ohjausta erityisesti haastava lapsi tarvitsee leikkinsä tueksi.

KASKAS-RYHMÄT KÄYTÄNNÖSSÄ

Jokaiseen Kaskas-ryhmään otetaan kahdeksan henkilöä, kaksi työntekijää neljästä eri työyhteisöstä. Osallistujat ovat yleensä yli 3-vuotiaiden ryhmistä ja he sitoutuvat käymään ryhmässä kahdeksan kertaa kahden viikon välein, kaksi tuntia kerrallaan. Ryhmän vetäjiä on kaksi ja he voivat olla koulutukseltaan esimerkiksi erityislastentarhanopettaja ja psykologi. Tapaamisten rakenne toistuu melko samanlaisena, jotta eri kerrat muodostavat jatkumon. Teemat on ennalta suunniteltu siten, että alussa jaetaan tietoa haastavasta käyttäytymisestä keskustelujen ja materiaalien avulla ja sen jälkeen keskiössä on yhteyden löytäminen lapsen kanssa ja yhteistyö vanhempien kanssa (ks. taulukko1). Vaikka tapaamiskerrat ovat ennalta teemoitettu, on ryhmästä esiin nousevat aiheet joskus sisällytettävä ohjelmaan. Teemasta riippumatta jokaisella kerralla punaisena lankana on työntekijän oman vuorovaikutuksen ja toiminnan tarkastelu.

Ryhmätapaamisen alussa käsitellään edellisellä kerralla sovittu välitehtävä. Tarkoituksena on palauttaa mieliin edellisen kerran teema, jota ryhmän jäsenet ovat syventäneet omassa arkityössään esimerkiksi miettimällä tiettyjä aiheita tai kokeilemalla jotain ohjauskeinoja. Välitehtävän jälkeen ryhmätapaamisissa siirrytään uuteen teemaan. Tämä tapahtuu eri tavoin, esimerkiksi ohjaajat voivat pitää uudesta aiheesta

alustuksen tai yhdessä voidaan katsoa sitä valottava video tai keskustella ryhmän jäsenten kokemuksista. Samalla ryhmän jäseniä viritetään ja motivoidaan kulloisenkin teeman käsittelyyn. Kokoontumisen loppupuolella vedetään yhteen sillä kerralla käsitellyt asiat ja sovitaan uusi välitehtävä. Ryhmäläiset saavat vetäjien eri lähteistä kokoamat tietopaketit, oheislukemistot

ja välitehtävät kirjallisesti (ks. tarkemmin taulukko 2).

Työntekijän oman työn tarkastelu ja itsearviointi ovat lähtökohta työn laadun parantamiselle, työntekijän ammattitaidon selkiyttämiseksi ja työyhteisön toiminnan tukemiseksi. Itsetuntemuksen lisääntyessä osallistujat tulevat tietoisemmiksi muun muassa käsityksistään itses-

Taulukko 1. Kaskas-tapaamisten teemat.

Tapaaminen	Teema
1. kerta	Tutustuminen ryhmään ja toimintatapaan Haastavan käyttäytymisen teoreettiset selitysmallit
2.- 4. kerta	Yhteyden rakentaminen lapseen: vuorovaikutus ryhmässä, leikki, ohjaukskeinot
5. - 6. kerta	Yhteistyö vanhempien kanssa
7. kerta	Suunnitelma ryhmässä opitun tiedon viemisestä omaan työyhteisöön
8. kerta	Ammatillinen historia Oman kokemuksen muuttuminen suhteessa haastavaan lapseen Palaute

Taulukko 2 Esimerkkejä Kaskas ryhmässä jaettavista materiaaleista

Materiaalit	Sisältö
Tietopaketit ohjaajien eri lähteistä kokoamat materiaalit, joiden pohjalta alustukset pidetään	<ul style="list-style-type: none"> • Haasteellinen lapsi • Yhteyden rakentaminen lapseen – vuorovaikutus • Yhteistyö vanhempien kanssa kasvatuskumppanuus
Oheislukemistot	<p>Tunne-elämän tukemisen, sosiaalisten taitojen ja käyttäytymisen ohjaamisen keinot</p> <ul style="list-style-type: none"> • Lapsen käyttäytymisen ohjaamisen keinot • Lapsen toiminnanohjauksen tukemisen keinot ryhmässä • Ratkaisu- ja voimavarakeskeinen työskentely vanhempien kanssa <p>Suositteluvia kirjoja</p> <ul style="list-style-type: none"> • Perhekoulun käsikirja (Sandberg, Santanen, Jansson, Lauhaluoma & Rinne, 2004) • Aggression portaat (Cacciatore, 2008) • Taaperosta taitavaksi toimijaksi (Aro & Laakso, 2011)
Välitehtävät	<p>Vuorovaikutuksen tutkiminen ja toimivien käytäntöjen etsiminen</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ohjaukskeinoiden kokeilu lapsiryhmässä • Eläytyvä kuuntelu • Tilanneanalyysi • Suunnitelma opitun viemisestä työyhteisöön
Välitehtävät	<p>Vuorovaikutuksen tutkiminen ja toimivien käytäntöjen etsiminen</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ohjaukskeinoiden kokeilu lapsiryhmässä • Eläytyvä kuuntelu • Tilanneanalyysi • Suunnitelma opitun viemisestä työyhteisöön

tään kasvattajana, tavoistaan tulkita lapsen haastavaa käyttäytymistä sekä tunteistaan ja reaktiotavoistaan. Tähän mennessä on kokoontunut kahdeksan ryhmää, joiden osallistujat ovat pitäneet tärkeänä, että ryhmässä löytyy aikaa ja mahdollisuus pohtia rauhassa omaan työhön liittyviä asioita. Keskusteluissa toisten kuuleminen on mahdollistanut yhteisen todellisuuden syntymisen. Työntekijät ovat saaneet mahdollisuuden hyödyntää toistensa osaamista omassa työssään ja samalla ammatillinen varmuus on lisääntynyt. Kaskas-ryhmän toimintatavat, jaettava materiaali ja keskustelujen sisällöt ovat tukeneet ryhmäläisten reflektoidun työotteen kehittymistä siten, että he osaavat tarkastella omaa vuorovaikutustaan suhteessa haastavaan lapseen ja hänen vanhempaansa sekä muokata fyysistä, psyykkistä ja sosiaalista varhaiskasvatusympäristöä lapsen tarpeita vastaavaksi.

Tärkeintä vuorovaikutuksessa on välittävä kohtaaminen sekä aikuisen ja lapsen keskinäinen kunnioitus. Kaskasryhmässä työstetään ohjauskeinoja osana toiminnan suunnittelua ja herätellään kysymystä: miksi toimivia ja osin tuttuja ohjauskeinoja ei hyödynnetä enempää.

Kirjoittajatiedot:

Tiina Linnove, PsM, toimii psykologina Jyväskylän kaupungin psykososiaalisessa yksikössä.

Taru Kivijärvi, erityislastentarhanopettaja, työnohjaaja, toimii kiertävänä erityislastentarhanopettajana Jyväskylän kaupungin päivähoitopalveluissa.

LÄHTEET

- Aro, T. & Laakso, M-L. (toim.) (2011). Taaperosta taitavaksi toimijaksi. Itsesäätelytaitojen kehitys ja tukeminen. Jyväskylä: Niilo Mäki Instituutti.
- Cacciatore, R. (2008). Aggression portaat. Opetusmateriaali kouluille. Opetushallitus ja Väestöliitto.
- Heinämäki, L. (2005). Varhaista tukea lapselle – työvälineenä kehittämisvalikko. Helsinki: Stakes.
- Helenius, A. (1993). Leikin kehitys varhaislapsuudessa. Tampere: Kirjayhtymä Oy.
- Jyväskylän Varhaiskasvatussuunnitelma.
- Arjenlähtöistä osallisuutta lapsen hyvinvoinnin turvaamiseksi. (2010). Lasten päivähoitopalvelut. Jyväskylän kaupunki.
- Kalliala, M. (2008). Kato mua! Kohtaako aikuinen lapsen päiväkodissa? Helsinki: Yliopistopaino.
- Sandberg, S., Santanen, S., Jansson, A., Lauhaluoma, H. & Rinne, O. (2004). Perhekoulun käsikirja. Käytännön opas vanhemmille, 2. painos. Helsinki: Barnsvårdsföreningen i Finland r.f. – Suomen Lastenhoitoyhdistys.
- Alkuperäisteos Barton, J. (1999). Hyperactive Children – a Practical Guide for Parents. Glasgow: The Child and Family Trust.
- Tasola, S. & Lajunen, K. (1997). Ylivilkkaiden ja keskittymättömien lasten vanhemmille tarkoitettu valmennusohjelma. Jyväskylä.